

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ ЧИНИОЦИ ВРЕДНОВАЊА АУТОНОМНОГ И КОНФОРМИСТИЧКОГ ВАСПИТНОГ СТИЛА У СРБИЈИ¹

Зоран Павловић*

Институт друштвених наука, Београд

Апстракт. Анализа преференције васпитних стилова има велику важност, јер указује како на раширеност општијих вредносних оријентација које леже у њеној основи, тако и на очекиване или пожељне ефекте процеса социјализације. Предмет рада представљају раширеност и чиниоци вредновања аутономног и конформистичког васпитног стила међу грађанима Србије, исказаног преко процене важности особина које би деца требало да усвоје у породици. На основу три циклуса Светске студије вредности, анализа података из Србије вршена је у лонгитудиналној перспективи у периоду од 1996. до 2006. године (N=3700), као и у компаративној перспективи, када су подаци добијени у Србији поређени са подацима прикупљеним у европским државама које су учествовале у последњем, петом циклусу Светске студије вредности (N=23941). Резултати показују да преференција аутономног васпитног стила у посматраном периоду карактерише у просеку приближно две трећине грађана (64%), док су најважнији чиниоци преференције образовање испитаника и величина места пребивалишта. Међутим, према степену вредновања аутономије, Србија се од 21 анализиране европске државе налази на 16. месту па је, компаративно посматрано, вредновање аутономије на релативно ниском нивоу. Импликације резултата указују на то да би неселективним подстицањем аутономије код свих ученика, сарадњом са родитељима или уопштеним промовисањем знања, школа могла имати важну улогу у том процесу.

Кључне речи: васпитни стил, аутономија, конформизам, Србија, Светска студија вредности.

Континуирано интересовање за анализу преференције васпитних стилова, почев од раних антрополошких студија с почетка двадесетог века, па све до данашњих дана, разумљиво је уколико се има на уму важност ове теме. Преференција особина које би дете требало да усвоји у породици одраз је општијих вредносних оријентација појединца, или општег вредносног система који обухвата свеукупност оријентација према различитим аспектима живота и друштва (па тиме и према васпитању

¹ *Напомена.* Овај рад је део пројекта „Демократски модели унапређивања друштвене кохезије, толеранције, људских права и привредног развитака у политичким и институционалним процесима европских интеграција Србије” (149017) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

* E-mail: zpavlovic@idn.org.rs

деце). Самим тим, преференција васпитних стилова представља индикатор раширености и структуре општијих релевантних вредносних оријентација унутар одређене (суб)популације које леже у њеној основи.

С друге стране, пожељност одређеног васпитног стила говори о очекиваним или пожељним ефектима социјализацијског процеса, односно о томе које особине или какав тип личности се сматра пожељним исходом одрастања и васпитања, па анализа вредности, поготову оних које се тичу васпитања деце, има велику важност. Исходи социјализације младих зависе од великог броја чинилаца, али се њени ефекти могу боље разумети уколико се има у виду потенцијални утицај вредности родитеља. Њихова диспозициона утемељеност и изражен мотивациони потенцијал омогућује да се барем једним делом предвиде и њихови васпитни поступци.

Преференција аутономног и конформистичког васпитног стила, барем судећи према великом броју радова како у нашој, тако и у иностраној литератури, има посебан значај. Прву значајнију студију ове врсте спровео је Кон (Kohn, 1969; 1976) који налази класно/слојну детерминисаност преференције аутономног насупрот конформистичком васпитном стилу. И бројне студије спроведене у нашој средини указују на употребну вредност дистинкције аутономија-конформизам, при чему се до таквих закључака дошло употребом различитих методологија и на различитим узорцима: породицама са предшколском децом (Tomanić-Mihajlović, 1997), родитељима и наставницима (Pjurkowska-Petrović i Ševkušić, 1996), наставницима основних и средњих школа (Stojiljković, 2005), али и на репрезентативном узорку популације Србије у целини (Joksimović i sar., 2008).

Последњих година бројна међукултурна истраживања додатно указују на важност ове димензије не само за анализу односа према васпитању деце, већ и као показатеља ширих и стабилнијих културних синдрома или система вредносних оријентација чије се импликације на социјално понашање појединца не исцрпљују односом према васпитању деце, а њихови узроци не леже само у равни индивидуалних карактеристика појединца. Бројни аутори говоре о истом феномену или димензији дајући јој различита имена – аутономија/независност/ индивидуализам/идиоцентризам насупрот конформизму/укорењености/ колективизму/алоцентризму – показујући да се она појављује као централна социјална вредност говото свугде и да представља једну од најзначајнијих разлика између ширих културних целина, али и између различитих сегмената популације једног истога друштва (Schwartz & Bardi, 1997; Triandis, 2001; Feldman, 2003; Hagenars *et al.*, 2003; Inglehart & Welzel,

2005; Inglehart, 2007; Foa, 2007; Schwartz, 2007). Оно што је са становишта овог рада од посебне важности јесте да наведене међукултурне анализе указују на битне друштвено-политичке последице раширености преференција аутономије насупрот конформизму. Високо вредновање људских права и слобода, толеранција мањинских и маргиналних група, ефикасне и одговорне друштвено-политичке елите и институције, али и демократизација, односно подизање квалитета већ постојећих демократских институција јесу међу најзначајнијим ефектима или „корелатима“ раширености аутономије или структура чији је она битан део (Granato *et al.*, 1996; Inglehart & Welzel, 2005; Welzel & Inglehart, 2009).

У друштву у коме су се не тако давно десиле корените друштвене промене, анализа вредновања аутономног, односно конформистичког васпитног стила, добија посебну важност. Након дугог периода ауторитарне владавине, у Србији је нагло уведено демократско уређење које, барем у теорији, подразумева независног, критичког и слободно мислећег појединца. Анализа вредновања васпитних стилова на тај начин може указати на то колико политички систем, који претпоставља аутономију појединца као своје упориште, има раширено вредновање аутономије међу грађанима Србије. Односно, да ли садашњи или будући родитељи сматрају важним развој оних особина личности чланова друштва које чине да они желе да делују онако како би требало деловати да би друштво адекватно функционисало (From, 1989). Анализа промене дистрибуције васпитних стилова унутар појединих релевантних група у дужем временском периоду може дати одговор и на питање ко су носиоци промена у овом смислу и какви се ефекти социјализације, с обзиром на анализирану појаву, у Србији могу очекивати у не тако далекој будућности.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет и циљеви анализе. Основни предмет рада јесте преференција аутономно/конформистичког васпитног стила међу грађанима Србије у лонгитудиналној (три истраживања у последњих десет година) и компаративној перспективи (поређење са подацима из већег броја европских држава), као и анализа главних фактора који на то утичу (индивидуалне и агрегатне карактеристике). У складу са тим дефинисано је неколико циљева анализе: (а) анализа раширености и промене у преференцији аутономног и конформистичког васпитног стила у Србији у периоду од 1996. до 2006. године; (б) поређење података из Србије са одговарајућим подацима прикупљеним у другим европским земљама, као

и (в) анализа најважнијих чинилаца преференције како на нивоу индивидуалних карактеристика испитаника, тако и на нивоу општих карактеристика друштва у коме појединац живи.

Узорак. У лонгитудиналној анализи података из Србије коришћени су подаци прикупљени у три циклуса Светске студије вредности (у даљем тексту ССВ). У сва три истраживања узорак чине пунолетни испитаници из Србије без Косова и Метохије. Истраживање је спроведено на случајном, вишеетапном стратификованом узорку, путем стандардизованих, „лицем у лице“ интервјуа.

У трећем циклусу ССВ, који је у Србији спроведен 1996. године, учествовало је 1280 испитаника. У узорку су приближно у истом броју заступљени мушкарци (51%) и жене (49%). С обзиром на узраст, испитаници преко 50 година чине најбројнију групу (41%), потом следе испитаници средњих година, од 30 до 49 година (39%), док су најмлађи они који су најмлађи, од 18 до 29 година (21%). С обзиром на степен образовања испитаника, испитаници најнижег образовног нивоа (основна школа и ниже) чине најбројнију групу (43%), 36% узорка чине испитаници са средњошколским образовањем, док приближно сваки пети испитаник (21%) има факултетску диплому.

Пет година касније (2001. године) у Србији је спроведен четврти циклус ССВ (N=1200). Узорак чини 52% испитаника мушког, односно 48% испитаника женског пола. Испитаници преко 50 година старости најбројнија су узрасна категорија (43%), потом испитаници од 30 до 49 година (39%), па испитаници од 18 до 29 година (19%). образовање на нивоу средње школе има 43% испитаника, док приближно сваки пети испитаник (23%) има завршен факултет, а приближно сваки трећи (35%) само основну школу или испод тога.

Последњи циклус ССВ спроведен је 2006. године и у њему је учествовало 1220 испитаника. Особе женског пола (51%) нешто су бројније од испитаника мушког пола (49%). Средња узрасна категорија (од 30 до 49 година – 41%) бројнија је у односу на најстарије (преко 50 година – 33%) и најмлађе испитанике (од 18 до 29 година – 26%), што важи и за средњи образовни ниво (45%) у поређењу са највишим (29%) или најнижим (26%) образовним постигнућем. У компаративној анализи подаци из Србије поређени су са подацима прикупљеним у двадесет европских земаља које су учествовале у последњем, петом циклусу ССВ². Укупно је обухваћен 23941 испитаник.

² Андора, Бугарска, Кипар, Финска, Француска, Немачка, Италија, Молдавија, Холандија, Норвешка, Пољска, Румунија, Русија, Словенија, Шпанија, Шведска, Швајцарска, Турска, Украјина и Велика Британија.

Будући да узорци испитаника из анализираних европских држава, као и описани узорци у три истраживања у Србији, значајно одступају од одговарајућих параметара популације, у анализи су коришћени одговарајући пондери којима се статистички коригују ова одступања. Тиме је остварена репрезентативност узорака за одговарајуће популације и могућност уопштавања добијених налаза на популације у целини.

Варијабле, инструменти и процедуре. Од испитаника је тражено да са листе од десет особина одабере пет које би, према његовом мишљењу, дете требало да усвоји у породици. Списак особина укључивао је следеће: независност, марљивост, одговорност, маштовитост, толеранција и поштовање других, штедљивост, одлучност, религиозност, несебичност и послушност. Хијерархијска кластер анализа указује на то да се било у случају изолованих истраживања, било у узорку који обухвата сва три истраживања у целини, може говорити о две групе особина. Једну творе особине маштовитост, религиозност, несебичност, штедљивост и послушност, док другу групу чине особине независност, марљивост, одговорност, толеранција и поштовање других и одлучност. У складу са тим, као и у раније описаним теоријским аргументима и, посебно, ранијим анализама сличног типа (Јоскимовић и сар., 2008), из сваке групе издвојене су по три особине као најбољи представници уочених група. Прву групу која је названа *конформизам* творе особине религиозност, штедљивост и послушност, док другу групу, названу *аутономија*, чине особине независност, одговорност и толеранција и поштовање других. Све остале особине нису биле предмет даље анализе.

На основу преференција шест издвојених особина формиран је индекс конформизам/аутономија на следећи начин: бирање конформистичке особине носило је негативне, а бирање аутономне особине позитивне поене. На тај начин добијен је распон скорова између -3 (све три конформистичке и ниједна особина аутономије) и +3 (све три аутономне и ниједна особина конформизма), односно конкретан скор испитаника на конструисаном индексу. Скорови мањи од нуле говоре о искључивом или већинском преферирању конформистичких особина, док скорови већи од нуле указују на аналогно вредновање аутономних особина. Средњи скор нула указује на једнако вредновање особина из обе групе (или небирање ниједне од шест анализираних особина) и представља својеврстан мешовити тип. Описани индекс и типологија, која је на њему заснована (конформизам, мешовити тип, аутономија), представља основну зависну варијаблу анализе. Независне варијабле, чији је ефекат испитиван на индивидуалном нивоу, обухватају *пол*, *узраст*,

степен образовања, ниво примања (десетостепена скала примања од најнижих до највиших), брачно стање (у браку/није у браку), број деце и величину места пребивалишта (до 1.999 становника, 2.000-4.999, 5.000-9.999, 10.000-19.999, 20.000-49.999, 50.000-99.999, 100.000-499.999, преко 500.000 становника).

На агрегатном нивоу анализиран је ефекат три релевантне макрокарактеристике анализираних држава – *GDP per capita* према паритету куповне моћи (у хиљадама америчких долара)³, (не)комунистичка прошлост и доминантна религиозност (протестантска, католичка, православна).

Обрада података. Раширеност и промена преференција васпитних стилова у Србији, у посматраном периоду, анализирана је преко контингенцијских табела (χ^2 тест, Крамеров V коефицијент), док је у анализи значаја и ефеката утицаја независних варијабли коришћена мултипла регресиона анализа.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Раширеност и промене преференције васпитних стилова у Србији: лонгитудинална анализа

У сва три посматрана периода, за грађане Србије аутономни васпитни стил је најпожељнији (Табела 1) и то у просеку важи за приближно две трећине грађана (64%). Њему супротстављени конформистички васпитни стил преферира, у најбољем случају, тек сваки пети грађанин Србије (20%) и то у првом посматраном периоду, средином деведесетих година двадесетог века, уз тенденцију пада пожељности конформистичких особина у каснијим годинама. Истовремена преференција особина из две екстремне групе исказана мешовитим типом показује тенденцију благог линеарног пораста и, у просеку, је карактеристична за петину грађана Србије (20%).

Варијације у раширености преференције три типа у десетогодишњем периоду показују значајне промене ($\chi^2(4)=29.65$; $p<.001$, Крамерово $V=.063$). У поређењу са првим истраживањем из 1996. године, у истраживању спроведеном пет година касније приметан је нешто израженији раст пожељности аутономног типа, и аналогно пад у пожељности конформистичких особина уз стабилност раширености мешови-

³ Подаци о *GDP per capita* потичу из 2005. године и представљају ниво социоекономског развоја анализираних држава непосредно пре или током спровођења последњег, петог таласа ССВ.

тог типа (18%). Међутим, помак је, судећи према подацима, био само привремен и пре такозваног период-ефекат (последича актуелних друштвених околности из тог периода), него показатељ дубље промене у структури преференција, будући да се у последњем регистрованом периоду проценат оних који преферирају аутономни васпитни стил вратио на ниво из средине деведесетих година двадесетог века.

Табела 1: Преференција васпитних стилова међу грађанима Србије у три посматрана периода (f, %)

Година истраживања	Васпитни стил			Укупно
	Конформизам	Мешовити тип	Аутономија	
1996. година	260 (20%)	229 (18%)	791 (62%)	1280 (100%)
2001. година	171 (14%)	216 (18%)	813 (68%)	1200 (100%)
2006. година	194 (16%)	279 (23%)	747 (61%)	1220 (100%)
Укупно	625 (17%)	724 (20%)	2351 (64%)	3700 (100%)

Ипак, треба имати на уму чињеницу да уочене промене у преференцији нису изразитог интензитета (највећа разлика износи 6 процентних поена) и да је раширеност преференције анализираних типова васпитних стилова у посматраном периоду на мање-више стабилном нивоу. С друге стране, без обзира на уочени пад, могло би се рећи да је пожељност развоја аутономних особина код деце на изненађујуће високом нивоу, ако се имају у виду налази великог броја емпиријских истраживања од почетка деведесетих година двадесетог века на овамо (Kuzmanović, 1994; Golubović i sar., 1995; Pantić, 2002; Pantić i Pavlović, 2009), који указују на раширеност ауторитарности, ксенофобије, национализма, колективизма и сично. Укратко, диспозиција испитаника које су, по много чему, антитеза вредновању аутономије.

Фактори преференције васпитног стила. Како бисмо указали на значај и ефекте фактора за које постоје теоријска и емпиријска очекивања да би могли бити важни чиниоци преференције васпитних стилова у Србији, извршена је мултипла регресиона анализа на истом скупу независних варијабли за свако појединачно истраживање (Табела 2). Анализа упућује на неколико важних закључака. И поред тога што на биваријантном нивоу, све варијабле (изузев пола) у бар неком посмат-

раном тренутку показују значајну повезаност са индексом васпитног стила (колона *zero-order* корелације), многе од њих губе значајан утицај уколико се статистички контролише утицај других варијабли. У складу са тим, повезаност на биваријантном нивоу неће бити детаљније анализирана, већ ће пажња бити усмерена на стандардизоване регресионе коефицијенте.

Од седам анализираних фактора, једине две варијабле које су на доследан начин повезане са преференцијом васпитног стила и које свој утицај остварују у било ком посматраном тренутку јесу ниво образовања испитаника и величина места пребивалишта – са порастом образовног нивоа, односно величине места пребивалишта расте и преференција аутономног васпитног стила. Утицај фактора варира према интензитету, али је однос константан. Најважнији предиктор у било ком посматраном тренутку јесте образовање испитаника, док је релативан допринос величине места далеко слабијег интензитета.

Познато је да је образовање повезано са низом либерализујућих ефеката на поглед на свет појединца, мањим догматизмом и/или ауторитарношћу, а већом толеранцијом различитости и повећаном склоношћу ка преиспитивању традиционалних норми и облика понашања, па самим тим и у сфери васпитања деце. Налаз о значајном утицају образовања има посебну важност, јер делимично потврђује класичну тезу о вези друштвене стратификације и односа према васпитању деце, у мери у којој се у Србији степен образовања може сматрати индикатором социјалног статуса испитаника.

Постоје емпиријски докази да живот у урбаној средини може имати ефекте сличне онима овде добијеним (Duch & Taylor, 1993; Pavlović, 2009). Разлика у величини места пребивалишта указује на разлику у степену урбанизованости, разуђености културних и политичких институција, преовлађујућем типу делатности, али и различит степен вероватноће сусрета са разноврсним или конфликтним идејама, вредностима или животним стиловима, које могу подстаћи процес преиспитивања традиционалних норми у сфери васпитања деце, па тиме и подстаћи преференцију аутономије.

Неке друге варијабле такође показују значајан утицај. Млађи испитаници 1996. године и они са вишим нивоима примања 2001. године били су склонији преференцији аутономног образовног стила. Међутим, утицај ових варијабли није доследан (ограничен је на поједине временске периоде у последњих десет година), а чак и када је значајан, њихови ефекти на преференцију васпитног стила слабог су интензитета. Посебно изненађује слаб и незначајан релативан допринос матери-

јалног статуса, који се у претходним истраживањима, готово без изузетка, показивао као један од суштинских фактора (мада углавном на биваријантном нивоу).

Табела 2: Значајност релативног утицаја независних варијабли на преференцију васпитног стила (мултипла регресиона анализа)

Предиктори	Зависна варијабла: индекс васпитног стила					
	1996. година		2001. година		2006. година	
	Бета (т тест)	Zero- order	Бета (т тест)	Zero- order	Бета (т тест)	Zero- order
Пол (1 - мушки, 0 - женски)	.025 (.926)	.039	-.024 (-.836)	-.003	-.012 (-.405)	-.023
Узраст	-.064* (-2.171)	- .156**	-.062 (-1.921)	-.208**	-.049 (-1.336)	- .126**
Ниво образовања	.333** (10.450)	.372**	.328** (9.796)	.431**	.166** (4.845)	.199**
Ниво примања	-.026 (-.849)	.142**	.077* (2.374)	.270**	-.022 (-.682)	.084**
Брачно стање (1- у браку, 0 - није у браку)	.012 (.424)	-.040	.001 (.017)	-.048	.007 (.198)	-.071*
Број деце	-.045 (-1.643)	-.049	-.051 (-1.549)	-.177**	-.024 (-.613)	- .095**
Величина места пребивалишта	.085** (2.879)	.192**	.141** (4.688)	.249**	.071* (2.341)	.119**
	Adj. R ² = .14; F (7) = 29.27, p<.001		Adj. R ² = .21; F (7) = 40.13, p<.001		Adj. R ² = .04; F (7) = 8.24, p<.001	

* значајност на нивоу .05

** значајност на нивоу .01

У Табели 2 уочљив је још један важан податак. Модел, односно скуп издвојених фактора у најбољем случају објашњава петину варијансе (21% – истраживање из 2001. године). То практично значи да велики део варијансе у било ком тренутку не може бити објашњен овде издвојеним факторима, што посебно важи за последњи циклус ССВ⁴. Овај податак има неке важне импликације.

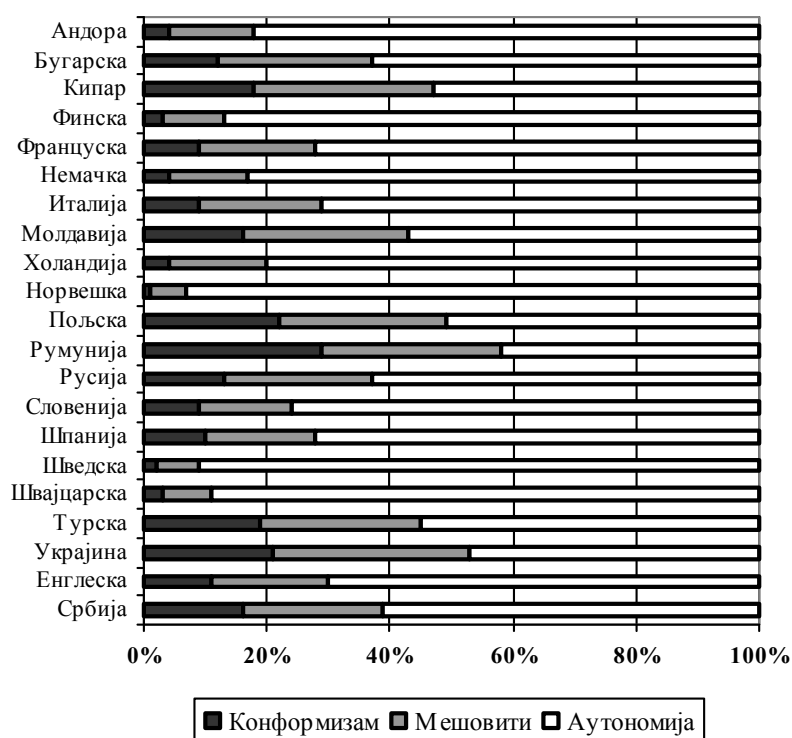
⁴ Наравно, увек постоји могућност да би проценат објашњене варијансе могао бити увећан анализом утицаја неких других, овде неанализираних фактора (на пример, занимање испитаника, радни статус), иако су анализирани варијабле биране у складу са ранијим налазима који указују на њихову важност с обзиром на природу феномена који је предмет овог рада.

Иако неке карактеристике испитаника узрокују значајне разлике у преференцији васпитних стилова, велика раширеност аутономног васпитног стила у популацији Србије у целини (Табела 1) указује на њену већинску прихваћеност у најразноврснијим категоријама испитаника (класификованих према било ком релевантном критеријуму). У питању су више квантитативне (разлике у степену преференције једног истог, у овом случају, аутономног стила), него квалитативне разлике (разлике у преференцији различитих васпитних стилова) између различитих група испитаника. Овај податак указује на својеврсну хомогеност популације Србије у вези са анализираном појавом. За неке карактеристике поуздано је у међукултурним истраживањима утврђено да су варијације унутар популације одређене земље веома мале, односно да је ниво раширености одређене карактеристике у популацији на стабилном нивоу у дужем временском периоду (Inglehart, 1990; Pavlović, 2009). То има две важне импликације: (а) индивидуалне карактеристике испитаника не производе велике варијације, то јест чак и када је утицај статистички значајан, објашњен је мали проценат варијансе, што би се могло применити и на овде приказане резултате (нарочито оне добијене у анализи података из последњег циклуса ССВ, где је објашњено свега 4% варијансе); (б) присутне су велике интергрупне варијације (на пример, између грађана различитих земаља), што указује на то да је одређена карактеристика мање или више специфичност преовлађујућих вредносних норми једног друштва и да на њу утичу општији фактори, попут релевантних друштвено-историјских карактеристика одређене заједнице. То у овом конкретном случају значи да је раширеност преференције анализираних васпитних стилова у Србији нужно упоредити са подацима добијеним у другим државама.

Раширеност преференције васпитних стилова у другим европским земљама: компаративна перспектива

Поред Србије, у петом циклусу ССВ учествовало је још двадесет европских држава. Изузев грађана Украјине (47%) и Румуније (42%) који у мањини преферирају аутономни васпитни стил, у свим осталим случајевима развој аутономне личности је далеко најпожељнији, уз разлике у интензитету (График 1). У томе предњаче грађани Норвешке (93%), Шведске (91%) и Швајцарске (89%) где тек приближно сваки десети грађанин преферира неаутономни васпитни стил.

График 1: Раширеност преференције васпитних стилова у европским државама у петом циклусу Светске студије вредности (%)

Компаративно посматрано, уочљива су два важна податка. О раширености аутономног васпитног стила у Србији стиче се другачија представа од оне која се добија уколико се посматрају само подаци из Србије. Од 21 европске државе Србија се, према степену раширености преференције аутономног васпитног стила, налази на шеснаестој позицији и ближе групи земаља у којима је вредновање овог типа васпитног стила слабо раширено. Поред тога, уочљиво је да су грађани политички-економско развијенијих земаља, пре свега Западне и Северне Европе, склонији већем вредновању аутономије у поређењу са грађанима транзитивних демократија Средње и Источне Европе. Док у првом случају проценат грађана који преферирају аутономију нигде није нижи од 70% популације, у случају друге групе земаља, проценат управо нигде не прелази ту границу. Иако је ова подела арбитрарна и само условна, она указује на потенцијалну важност појединих општијих карактеристика које би могле бити важне детерминанте раширености аутономног вас-

питног стила унутар популације једне државе. Као три релевантна фактора чији је утицај даље анализиран издвојени су ниво социоекономског развоја земље (исказан преко GDP per capita), (не)комунистичка прошлост и доминантна религиозност⁵.

На биваријантном нивоу све три издвојене карактеристике показују изразиту повезаност са преференцијом васпитног стила и то у очекиваном смеру – преференција аутономије значајно је израженија у економски развијенијим, некомунистичким и већински протестантским друштвима – али суд о релативној важности три анализираних фактора није могуће дати на основу биваријантних показатеља, јер се ове карактеристике углавном преклапају (на пример, данас најразвијене европске земље углавном нису биле комунистичке; слично важи и за већински протестантска друштва; већина анализираних православних друштава су била и комунистичка и слично). Стога, валиднији одговор на то питање нуде мултиваријантне технике (Табела 3).

Табела 3: Значајност релативног утицаја агрегатних карактеристика на преференцију васпитног стила (мултипла регресиона анализа)

Предиктори	Зависна варијабла: просек на индексу васпитног стила	
	Бета (t тест)	Zero-order
Ниво социоекономског развоја (GDP per capita PPP)	.920** (3.479)	.825**
Комунизам (1 – бивше комунистичке земље, 0 – некомунистичке земље)	.255 (.989)	-.644**
Доминантна религиозност (1 – већински протестантска друштва, 0 – католичка и православна друштва)	.227 (1.413)	.595**
	Adj. R ² = .675 F (3) = 13.48, p<.01	

** значајност на нивоу .01

Утицај комунистичке прошлости и доминантне религиозности губи се уколико се статистички контролише ниво социоекономског развоја. Другим речима, ниво социоекономског развоја најважнија је детерми-

⁵ Из овог дела агрегатне анализе избачени су подаци за две земље – Турску (будући да је једина већински исламска земља од анализираних) и Немачку (будући да је након Другог светског рата подељена на комунистички и некомунистички блок, па није било могуће њено сврставање у једну од две групе с обзиром на комунистичку прошлост).

нанта преференција васпитног стила на агрегатном нивоу која објашњава 68% варијансе. Биваријантна повезаност доминантне религије и (не)комунистичке прошлости одражава само привидне корелације за које је одговорно раније поменуто „преклапање“ ових фактора са нивоом економског развоја државе.

Ови налази потврђују оно о чему сведочи обимна емпиријска грађа која указује на ширење аутономних и еманципативних вредности као једне од последица модернизације, односно социоекономског развоја друштва (Inglehart & Baker, 2000; Inglehart & Welzel, 2005; Foa, 2007; Welzel & Inglehart, 2009). Процес социоекономског развоја са собом носи барем минимум животног стандарда за велики део популације развијених друштава и мање брига за материјалне аспекте живота; промена доминантног типа привредне активности увећава потребу за већим образовним постигнућима у друштву заснованом на услужном сектору привреде и раду са људима, идејама и симболима, где су креативност и лична иницијатива главни производни фактори; мења се структура интеракција између људи, као и улога, али и значај традиционалних, друштвено прописаних и елаборираних категорија (попут пола или класе). Једна од главних последица тог процеса јесте интелектуална, материјална и социјална независност појединца – доживљај личне аутономије и могућност понашања у складу са самостално донетим одлукама и унутрашњим стандардима. А све то као једнако важан исход има и повећано вредновање аутономног васпитног стила.

Закључак

Грађани Србије који искључиво или већински сматрају да су најважније особине које дете треба да усвоји у породици оне које карактеришу аутономну личност, чине део популације Србије који је, процентуално посматрано, неколико пута већи од оног који преферира развој конформистичке личности детета или мешовиту комбинацију два типа особина, или чак оног који ова два типа чине заједно. Промене које се у вези са тим дешавају у периоду од 1996. до 2006. године, иако значајне, слабог су интензитета и указују на извесну стабилност преференције и својеврсну хомогеност популације Србије у том смислу.

С друге стране, степен преференције аутономије изразито варира међу различитим европским државама – од Норвешке (93%) на једном, до Румуније (42%) на другом крају, при чему су грађани Србије ближи овим последњим, па преференција аутономије у Србији није толико изражена колико се то на први поглед чини. Ефекти агрегатних каракте-

ристика (доминантна религиозност, комунистичка прошлост и социоекономска развијеност) на раширеност преференције аутономног васпитног стила су значајни, али се у суштини могу објаснити или свести на разлике у нивоу економског развоја.

Импликације ових налаза не дају основа за оптимизам у вези са подстицањем развоја аутономне личности, јер се чини да у случају Србије постоји неколико препрека даљем ширењу аутономије. Као што подаци показују, преференција васпитног стила зависи не само од карактеристика испитаника, већ и од општијих друштвених околности. Опште друштвене околности из непосредне прошлости Србије довеле су до (компаративно посматрано) нешто нижег вредновања аутономије. Ту се пре свега мисли на последице ниског нивоа економског развоја и комунистичке прошлости, фактора који имају доказано супресивне ефекте на развој аутономије и њој сродних диспозиција (Schwartz & Vardi, 1997; Maksić i Pavlović, 2009). С друге стране, промена ситуације у вези са тим могла би бити битан фактор интензивнијег вредновања аутономије, али су у питању карактеристике друштва које се споро мењају, а чак и промењене доводе до последица које нису непосредно видљиве. Укратко, у непосредној прошлости Србије били су присутни фактори који негативно делују на развој аутономне личности, док данас нису присутни они фактори који је подстичу (пре свега, најважнији од њих – виши ниво економског развоја).

Извесну утеху пружа процена важности индивидуалних фактора, најпре образовног нивоа. Утицај тог фактора на преференцију аутономног васпитног стила у Србији далеко је најважнији, иако његов ионако не превише изражен утицај опада током времена, што има неке важне импликације. Очигледно је да појединци кроз образовање стичу одређене компетенције које су важан предуслов аутономије у мишљењу и понашању. Нове генерације које су све образованије могле би, у перспективи, путем међугенерациске смене довести до више преференције аутономије у друштву у целини, што би могао бити један од механизма промене српског друштва у вредносном смислу. Међутим, подаци из последњег пописа из 2002. године указују да је проценат високо образованих грађана Србије низак и да се у последњих петнаестак година није битније мењао, па је отворено питање величине ефеката генерациске смене. И поред тога, школа би могла имати важну и у извесном смислу компензаторну улогу у том процесу. Подстицање аутономије код свих ученика без обзира на карактеристике њиховог социјалног залеђа; сарадња са родитељима, посебно са онима који имају нижи образовни ниво или припадају нижим друштвеним слојевима која

би могла имати благотворне ефекте на промену њихових очекивања у погледу исхода васпитног процеса; стално испицање важности и значаја знања, промовисање самосталности, критичности, личне иницијативе, креативности и слично – само су неки од елемената који би могли довести до стварања климе подстицајне за развој слободномислећег, а не послушног појединца, не само унутар образовног система, већ и у друштву у целини. На тај начин осигурао би се ако не даљи раст преференције аутономије, а оно барем очување већ постојећег нивоа регистрованог и у овде приказаним подацима.

Улога школе посебно добија на значају, уколико се има у виду да чак и релативно високо, двотрећинско прихватање аутономије међу грађанима Србије мора бити узето са резервом. Већинска раширеност аутономног васпитног стила може бити показатељ истинске посвећености подстицању развоја аутономне личности детета, али и само вербална подршка одређеном васпитном стилу која не указује на присутност дубинских диспозиција појединца. Шта је овде у питању, на основу изложене анализе није могуће са сигурношћу тврдити. Одговор на то питање мораће да сачека неке наредне анализе, које би пре свега биле усмерене на анализу повезаности преференције аутономног васпитног стила са неким другим сродним психолошко-диспозиционим карактеристикама, као и на анализу ефеката преференције аутономије у равни конкретног понашања током васпитног процеса. Овај рад дао је неке корисне смернице у том правцу.

Коришћена литература

- Duch, R.M. & M.A. Taylor (1993): Postmaterialism and the economic condition, *American Journal of Political Science*, 37, 747-779.
- Feldman, S. (2003): Enforcing social conformity: a theory of authoritarianism, *Political Psychology*, 24, 41-74.
- Foa, R. (2007): *Socioeconomic development, parenting values and multiple modernities*. Retrieved July 22, 2007 from the World Wide Web http://www.roberto.foa.name/Parenting_Attitudes_Foa.
- From, E. (1989): *Bekstvo od slobode*. Beograd: Nolit.
- Golubović, Z., B. Kuzmanović i M. Vasović (1995): *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Filip Višnjić.
- Granato, J., R. Inglehart & D. Leblang (1996): The effects of cultural values on economic development: theory, hypothesis and some empirical tests, *American Political Science Review*, 40, 607-631.
- Hagenaars, J., L. Halman & G. Moors (2003): Exploring Europe's basic values map; in W. Arts, L. Halman & J. Hagenaars (eds.): *The cultural diversity of European unity* (23-58). Leiden-Boston: Brill.
- Inglehart, R. (1990): *Culture shift in advanced industrial societies*. Princeton: Princeton University Press.

- Inglehart, R. & W.E. Baker (2000): Modernization, culture change and the persistence of traditional values, *American Sociological Review*, 65, 19-51.
- Inglehart, R. & C. Welzel (2005): *Modernization, culture change, and democracy: the human development sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, R. (2007): Mapping global values; in Y. Esmer & T. Pettersson (eds.): *Measuring and mapping cultures: 25 years of comparative value surveys* (11-32). Leiden-Boston: Brill.
- Joksimović, S., Z. Pavlović i S. Maksić (2008): Socioekonomski razvoj i stavovi građana prema ciljevima vaspitanja dece; u S. Gašić-Pavišić i S. Joksimović (prir.): *Obrazovanje i siromaštvo u zemljama u tranziciji* (121-134). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Kohn, M. (1969): *Class and conformity: a study of values*. Illinois: The Dorsey Press.
- Kohn, M. (1976): Social class and parental values: another confirmation of the relationship, *American Sociological Review*, 41, 538-545.
- Kuzmanović, B. (1994): Autoritarnost; u M. Lazić (ur.): *Razaranje društva* (151-173). Beograd: Filip Višnjić.
- Maksić, S. i Z. Pavlović (2009): Vrednovanje dečje mašte u evropskom kulturno-istorijskom kontekstu, *Sociologija*, 51, 263-277.
- Pantić, D. (2002): Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine; u V. Goati (ur.): *Partijska scena Srbije posle 5. oktobra 2000* (131-158). Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka.
- Pantić, D. i Z. Pavlović (2009): *Political culture of voters in Serbia*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pavlović, Z. (2009): *Vrednosti samoizražavanja u Srbiji – u potrazi za demokratskom političkom kulturom*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Pjurkovska-Petrović, K. i S. Ševkušić (1996): Očekivanja roditelja i nastavnika: autonomna ili konformistička ličnost deteta, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, God. 28 (69-88). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Schwartz, S.H. & A. Bardi (1997): Influences of adaptation to communist rule on value priorities in Eastern Europe, *Political Psychology*, 18, 385-410.
- Schwartz, S.H. (2007): A theory of cultural value orientations: explication and applications; in Y. Esmer & T. Pettersson (eds.): *Measuring and mapping cultures: 25 years of comparative value surveys* (33-78). Leiden-Boston: Brill.
- Stojiljković, S. (2005): Vaspitno-obrazovni ciljevi i autonomija ličnosti; u S. Joksimović (prir.): *Vaspitanje mladih za demokratiju* (112-128). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Tomanović-Mihajlović, S. (1997): *Detinjstvo u Rakovici: svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Triandis, H.C. (2001): Individualism-collectivism and personality, *Journal of Personality*, 69, 907-924.
- Welzel, C. & R. Inglehart (2009): *Political culture, mass beliefs and value change*, Retrieved December 20, 2009 from the World Wide Web <http://www.worldvaluessurvey.org>.
- World values survey 1981-2008 official aggregate* (2009). World Values Survey Association. *Aggregate File Producer*. Madrid: ASEP/JDS. Retrieved March 15, 2009 from the World Web Wide www.worldvaluessurvey.org

Примљено 02.02.2010; прихваћено за штампу 28.04.2010.

Zoran Pavlović
SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS OF VALUING
AUTONOMOUS AND CONFORMIST EDUCATIONAL STYLES IN SERBIA

Abstract

Analysis of preference of educational styles is highly relevant, since it points out both to the more general underlying value orientations and the expected or desired effects of socialisation process. This paper deals with the level of acceptance and factors of valuing the autonomous and conformist educational styles among Serbian citizens, operationalised through estimation of importance of qualities that children should learn at home. Based on the three waves of World Values Survey, the analysis of data from Serbia was performed in longitudinal perspective in the period from 1996 to 2006 (total N=3700), as well as in comparative perspective, when the data obtained in Serbia were compared with the data collected in the European countries that participated in the last, fifth wave of World Values Survey (total N=23941). The results indicate that, in the observed period, on the average two thirds of citizens (64%) are characterised by preference of autonomous educational style, while respondents' education and population size of settlement figure as the most important factors of preference. However, according to the level of acceptance of autonomy, Serbia is placed 16th out of 21 analysed European countries, and therefore, in comparative perspective, valuing of autonomy in the country is on a relatively low level. The results imply that by a non-selective encouragement of autonomy in all students, by cooperation with parents or a more general promotion of knowledge, school may play an important role in this process.

Key words: educational style, autonomy, conformism, Serbia, World Values Survey.

Зоран Павлович
СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ОЦЕНКИ
АВТОНОМНОГО И КОНФОРМИСТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
СТИЛЯ В СЕРБИИ

Резюме

Анализ предпочитаемых образовательных стилей в Сербии имеет огромное значение, потому что указывает на распространение всеобщих ценностных ориентаций, которые лежат в её основе, и на ожидаемые и желаемые эффекты процесса социализации. Предмет работы представляют распространение и факторы оценки автономного и конформистического образовательного стиля среди граждан Сербии, приказанной оценкой важности особенностей, которые дети должны усвоить в семье. На основании трёх циклов Мировой студии оценки (World Values Survey), анализ данных из Сербии проведён в продольной перспективе в периоде с 1996 года по 2006 год (всего N=3700), а также и в сравнительной перспективе, когда данные, полученные в Сербии, сравнивались с данными из европейских государств, которые участвовали в последнем, пятом цикле Мировой студии оценки (всего N=23941). Результаты показывают, что предпочтение автономного образовательного стиля в данном периоде характеризует в среднем приблизительно две третьих граждан (64%), а самые главные факторы предпочтения – образование исследуемых и величина

места жительства. Однако, по степени оценки автономии, Сербия, среди 21 проанализированного государства, находится на 16 месте, поэтому, рассматривая сравнительно, оценка автономии на низком уровне. Импликации результатов указывают на то, что неселективным поощрением автономии у всех учеников, сотрудничеством с родителями или всеобщим распространением знаний, школа бы могла иметь важную роль в этом процессе.

Ключевые слова: образовательный стиль, автономия, конформизм, Сербия, Мировая студия оценки.